

İLKÖĞRETİM TÜRKÇE 8. SINIF ÖĞRENCİ ÇALIŞMA KİTABI'NIN 'DUYGULAR' TEMASINDA YER ALAN ETKİNLİKLERE METİNDİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM¹

A TEXTLINGUISTIC APPROACH TO THE ACTIVITIES EXISTED IN THE THEME OF 'EMOTIONS' IN THE TURKISH TEXTBOOK OF THE EIGHTH GRADE OF PRIMARY EDUCATION

İlker AYDIN*

Özet: *Bu araştırmada, İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın 'Duygular' temasında yer alan 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır', 'Kedi Ağaca Çıktı' ve 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinleri çözümlmek için hazırlanan Öğrenci Çalışma Kitabındaki etkinlikler, metindilbilim ölçütleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. 'Metni Anlama ve Çözümleme' başlığı altında yer alan etkinlikler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenerek yorumlanmış; ancak, söz konusu etkinliklerin, metinlerin küçük ölçekli yapısı düzleminde kaldığı gözlenmiştir. Sözcük çalışması olarak adlandırılan etkinlikler, sözcüklerin öykünün kurgusu içindeki işlevlerinin ve bağlamsal anlamlarının irdelenemediği, metin bağdaşıklığı ile bağdaşmayan ve yalnızca sözcüklerin sözlük anlamının öğretmeyi amaçlayan etkinlikler olarak değerlendirilmiştir. İncelenen metinlerde, öyküyü bir bütün olarak ören ve anlamsal büyük yapıya götüren yinelemeler ve gönderimlere dikkat edilmemiştir. Türkçe Öğretim Programı'nda (6-8. Sınıflar) 'Okuduğu Metni Anlama ve Çözümleme' başlığı altında belirtilen kazanımlar, genelde metindilbilimin ortaya koyduğu ölçütlerle örtüşmektedir. Bununla birlikte, bu kazanımlara ulaşmak için düzenlenen etkinlikler, öğrencide 'metin' kavramını içselleştirme, metni anlama ve üretmeyi gerektiren iletişim edincini kazandırmada yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda, Öğrenci Çalışma Kitabındaki etkinliklerin, metnin anlamsal büyük yapısını ortaya koyacak biçimde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkçe Öğretimi, Etkinlik, Öğrenci Çalışma Kitabı, Metin, Metindilbilim, Küçük Ölçekli Yapı, Büyük Ölçekli Yapı.*

¹ Bu çalışma iki aşamalı bir araştırmanın ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Çalışmanın birinci aşamada, Koza Yayınları İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın 'Duygular' temasında yer alan 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır', 'Kedi Ağaca Çıktı' ve 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinler metindilbilimsel bir bakış açısıyla okunmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu ikinci aşamasında ise, söz konusu metinleri çözümlmek için hazırlanan Öğrenci Çalışma Kitabı'ndaki etkinlikler, metindilbilimsel bir bakış açısıyla yorumlanmaya çalışılmıştır.

*Yrd.Doç.Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, i.aydin@yyu.edu.tr

Extended Abstract: *This study tries to review the activities prepared to analyse the texts titled 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır', 'Kedi Ağaca Çıktı' and 'Hazır Olun Fırtına Geliyor', under the theme of 'emotions', in Students' Workbook of the 8th Grades Turkish Course Book in terms of the textlinguistic criteria . Any text should comply with the criteria such as cohesion, coherence, acceptability, situationality, informativity, intertextuality, as listed by Beaugrande ve Dressler (1981). Among these, 'cohesion' and 'coherence' are the most noteworthy criteria, constituting the main structure in text linguistic analyses. 'Cohesion' is the linguistic or grammatical consistency and interconnectedness. In other words, cohesion refers to all of the linguistic features establishing the intra-textual relations and allowing any writing to be called 'text'. Some of the criteria required for the sentences sequencing each other to make up text are directly related to the surface structure of the text, or lexical and syntactical level of structure, allowing the text to be self-cohesive. Determining the syntactical elements such as repetition of the constitutional elements allowing the sentences sequencing each other to make up text, anaphoric or cataphoric references, ellipsis, tense of the verbs, connectedness of the sentences are all concerned with cohesion and these criteria directly make up the microstructure of the text.*

Coherence, as another main criterion of the text linguistics, is the logico-semantic consistency or integrity of the text. The linguistic and structural consistency in the text gives the addressee clues for the presentation of the logico-semantic integrity (Keçik ve Uzun 2003: 11). Coherence can be defined as the logical texture-design between the propositions. Whereas cohesion can be seen on the surface of the text via the linguistic elements, coherence is the logical relation among the meanings occurring on the sub-surface of the text and does not have certain linguistic elements as of the cohesion.

Another way to achieve the meaning integrity is the collocation which establishes connectedness in the text, by using words from the same conceptual lexicon in the same context. Words in collocation, in other words, are the signs of the schemas which are edited by the individuals for events, situations, places, persons and objects (Uzun-Subaşı, 2006: 700).

Texts cannot be explained only by micro structural analyses. In order to catch the overall meaning of a text, it is necessary to assess and analyze it at a macrostructural level. Macrostructures in texts are semantic elements and they organize the text produced or perceived. It is possible to line up the macro structural analysis criteria as functionality, topic, subject, key words, theme, the schema of contents, the topic-

shifting identifiers, style, the summary statement and the conclusion sentence, each of which makes up the semantic superstructure of the text.

This study was carried out by qualitative research approach. Qualitative research can be defined as a research approach for which a qualitative process was followed so as to reveal the perceptions and cases objectively and comprehensively in their natural atmosphere, by using qualitative data collection techniques such as observation, interview and document analysis (Yıldırım ve Şimşek, 2003). In this study, a case study pattern was preferred. A case study is a research method which studies a current fact in its original living environment, in which the borders between fact and its environment are not evident and in which there are evidences and data sources more than one are used (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 190).

When looked over thoroughly, the activities prepared to analyse the texts titled 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır', 'Kedi Ağaca Çıktı' and 'Hazır Olun Fırtına Geliyor', under the theme of 'emotions', in Students' Workbook of the 8th Grades Turkish Course Book were seen to be in the microstructural level of the texts. Since the correlations among the linguistic elements in microstructure while building up the macrostructure of the texts are not adequately analyzed, the activities are not satisfactory enough to reveal their macrostructures. It was found out that while the progress of the texts in the units are organized as to their cohesive coordination, the activities do not operate the linguistic coding elements which make the texts cohesive. Therefore, the activities concerning with the structural cohesion mechanisms which make up the texture of the text are not sufficiently featured. The grammatical structures in the activities are not presented as the factors allowing the cohesion and coherence to occur in the texts, but as distinct subjects dependent from the texts.

Consequently, when the acquisitions specified in Turkish Teaching Program (in the 6th-8th Grades) were assessed, it was found out that these acquisitions were of text linguistic characteristics, but the activities prepared to achieve these goals were insufficient to make students internalize the concept of 'text' and acquire the communication skills. Each linguistic element making up the microstructure of the text is a building stone constituting the macrostructure of this text and allows the text to take on meaning by achieving the text pattern with the other elements in the text. Thus, each linguistic unit in the text pattern should be evaluated with the other units in terms of their cohesion and coherence functionality. It is essential not to forget that the coherence of a text occurs when subsequent information is relevant and relative to the preceding and contributes to the preceding information. Not only should the lexical cohesive structures of the words such as synonyms, antonyms, hyponymy

and collocation but also the structural cohesive structures such as references, ellipsis, substitution, subordination elements, parallelism, synchronism and functional clauses be paid attention, and the activities dealing with all these features in the unity of the text should be given a preference. Likewise, the activities to reveal the semantic characteristics such as implications, inferences, the style of the author, the abstract, the subject and the theme of the text, the topic shifting identifiers and the content schema should also be featured.

Key Words: Turkish Teaching, Activity, Student Workbook, Text, Textlinguistics, Microstructure, Macrostructure.

GİRİŞ

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (MEB 2006: 2-3) göre "Türkçe öğrenimi, anlama, yorumlama, iletişim kurma becerilerinin gelişmesine yönelik olan dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma temel dil becerileri ile dil bilgisinden" oluşmaktadır. Yine aynı programa göre "öğrencilerin kazanımlar ve etkinlikler yoluyla dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma becerilerini geliştirmeleri, dilimizin imkân ve zenginliklerinin farkına vararak Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanmaları" hedeflenmektedir. Böylece "öğrencilerin, dil sevgisi ve bilinci kazanarak öğrenme sürecinde daha verimli olacakları, kendilerini hayata ve geleceğe hazırlayacak birikimi edinecekleri" vurgulanmaktadır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, bireysel farklılık ve ilgilere yönelik olarak öğretim sürecinde hedeflenen kazanımlara ulaşmak amacıyla çeşitli etkinlik ve çalışmalar yer almaktadır. Bu bağlamda, okuma dil becerisine yönelik olarak; okunan metinlerin anlaşılması, çözümlenmesi, anlamlandırılması ve değerlendirilmesine yönelik çeşitli kazanımlar hedeflenirken; yazma becerisine yönelik olarak da yazma kurallarını uygulama, planlı yazma, farklı türlerde metinler yazma, kendini yazılı olarak ifade edebilme gibi kazanımların edinilmesi hedeflenmektedir. Kazanımların geneli değerlendirildiğinde, metindilbilimin ortaya koyduğu ölçütlerle büyük oranda örtüştüğü görülecektir. Türkçenin öğretilmesine yönelik yapılan çalışmalar bağlamında metindilbilim yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Çünkü etkinliklerin çözümlenmesinde amaç olarak gösterilen metni okuma, metni anlama ve çözümleme, metni kavrama ve yeniden yapılandırma çalışmaları metindilbilime dayalı incelemeyle birebir ilintilidir.

Bu çalışmada, İlköğretim Türkçe 8. Sınıf Öğrenci Çalışma Kitabı'nın 'Duygular' temasında yer alan etkinliklerin metindilbilimin ortaya koyduğu ölçütler çerçevesinde değerlendirilmesi ve aynı etkinliklerin izleğe ulaştırma derecesinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Metni çözümlene ve değerlendirme etkinliklerinde metnin anlamsal büyük yapılarına, yani ana izleğe ulaşmak için dil-dilbilgisi ve metine dayalı öğelerin ne oranda önemsendiği araştırılacak ve daha sonra da anlamsal büyük yapıya ulaşmak için öykünün okura sunduğu metin içi bağlaşıklık ve bağdaşıklık ilişkilerini sağlayan yapılar saptanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda üzerinde çalışılan araştırma soruları şunlardır:

1. Koza Yayınları İlköğretim Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı'nın 'Duygular' temasında yer alan 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır', 'Kedi Ağaca Çıktı' ve 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinleri çözümlene için Öğrenci Çalışma Kitabı'nda oluşturulan etkinlikler, ilgili metinlerin anlamsal büyük yapılarını ortaya koymak için yeterli midir?
2. Öğrenci Çalışma Kitabı'ndaki metni çözümlene ve değerlendirme etkinliklerinde, metnin küçük ölçekli yapısında yer alan dilbilgisel ve sözcüksel bağlaşıklık yapılarına dikkat edilmiş midir?
3. Öğrenci Çalışma Kitabı'ndaki metni çözümlene ve değerlendirme etkinliklerinde, metnin büyük ölçekli yapısında yer alan ve metni bağdaşık kılan yapılar göz önünde bulundurulmuş mudur?

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

19. yüzyılda bütün sanat yapıtları gibi yazınsal metinlerin de olağanüstü yetenekli kişiler tarafından üretilmiş tanrısal ve dokunulmaz nitelikler taşıdıkları görüşü benimsenmekteydi. Fakat 1970'lerden sonra 'alımlama estetiği'nin etkisiyle yazın olgusu üzerine bir paradigma değişikliği yaşandı. Metni soncul bir anlamın taşıyıcısı olarak görmeyen alımlama estetiği edebiyat eleştirisinde, anlamı tümüyle göreceleştirerek yok eder. Son yıllarda kendisine çok sayıda yandaş bulan bu eğilime göre anlam, metin ile okuyucunun ortak etkinliğinin bir ürünüdür; her okur kendi anlamını özgürce kendi üretir ve bu yaratıcı bir edimdir. Alımlama estetiğinin bu yaklaşımına göre metnin kendi başına bir varlığı, bir değeri yoktur. Ona varlık kazandıran, onu somutlaştıran okurdur. Metnin kendi başına bir anlamı da yoktur. Ancak çok anlamlı yapısıyla yazınsal metin okura birçok anlama olanakları sunar. Metne yönelen okur, okuma sürecinde yazın metnini kendi alımlama koşulları, yani önbilgi ve deneyimleri doğrultusunda kendine göre somutlaştırır ve anlamlandırır. Bu

nedenle, her yazın metninin iki yazarı olduğu da söylenebilir: Biri onu yazan kişi olarak yazar, diğeri ise onu alımlayan ve somutlaştıran kişi olarak okur (Kast, 1984'ten aktaran; Erişek ve Yücel, 2002: 70).

Okuru metnin merkezine alan ve bir yapıtın salt kendi anlamı dışında okuyucusu kadar yorumu olduğunu kabul eden alımlama estetiği, okuma eylemini okur ile yazar arasında kurulan bir iletişim olarak değerlendirir. Okur, bir yapıtı okurken yazarın bıraktığı boş alanları doldurarak yapıtla bir iletişime girecek ve yazınsal yapıtlar, ancak okur ile metin arasında gelişen bu iletişim sonucu var olabilecektir. Bu bağlamda, yazınsal yapıt ile okur arasındaki iletişimin gerçekleşebilmesi için metnin yüzeysel yapısında, okuyucuyu metni anlamaya yönlendirici bir takım ipuçları olması gerekmektedir. Metni anlamak ve çözümleyebilmek ise, yazarın dünyaya ve olaylara bakışını, okuyucuya iletmek istediği bilgiyi, okuyucuda oluşturmak istediği duyguyu, düşünceyi ya da davranış değişikliğini ifade etmek amacıyla oluşturduğu, 'metin' kavramı ile tanımlanan dilsel kodlamayı çözmeyi gerektirmektedir. Yazınsal metinlerde bilgilendirici ve kullanmalık metinlerden daha dolaylı ve farklı bir dil kullanımı vardır; ancak, yazarın metinde kullandığı kavramların, sözdizimsel ve biçimsel özelliklerin çözümlenmesi ile yazarın iletisine ulaşmak mümkündür (Dilidüzgün, 2009: 413).

Bir tümce dizisinin metin olabilmesi için, Beaugrande ve Dressler (1981) tarafından sıralanan bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaç, kabul edilebilirlik, durumsallık, bilgisellik, metinlerarası ilişki gibi ölçütlere uyması gerekmektedir. Metin, metinselliğin bu yedi temel ölçütünü içeren iletişimsel bir oluşumdur. Bu standartlardan birinin yeterince karşılanamaması durumunda metin, dolayısıyla da amaçlanan iletişimsel işlev gerçekleştirilemeyecektir. Bu ölçütlerden bağlaşıklık 'cohesion' ve bağdaşıklık 'coherence' metin dilbilimsel çözümlenmelerde ana yapıyı ortaya koyan en belirgin ölçütlerdir. 'Bağlaşıklık' metindeki dilsel, dilbilgisel uyum; yani bütünlüktür. Başka bir deyişle, bağlaşıklık, bir yazının metin olmasını sağlayan metin içi ilişkileri kuran dil ile ilgili özelliklerin tümünü belirtir. Tümceler birbirlerine eklenerek bir metin oluşturmasını sağlayabilmek için uyulması gereken ölçütlerden bazıları doğrudan metnin yüzey yapısıyla; yani sözcük ve sözdizimi düzeyiyle ilgilidir ve bunlar metnin kendi içinde uyumlu olmasını sağlar. Tümceler birbirlerine eklenerek bir metin oluşturmasını sağlayan 'oluşturucu öğelerin yinelenmesi', 'art gönderimler', 'ön gönderimler', 'eksilteli yapılar', 'eylem zamanının belirlenmesi', 'tümceler

arası bağıntı ögeleri' gibi sözdizimsel unsurların belirlenmesi bağlaşıklık ile ilgilidir ve bu ölçütler doğrudan metnin küçük ölçekli yapısını oluşturur. Metin dilbilimselliğin bir diğer temel ölçütü olan 'bağdaşıklık', metindeki anlam/mantık uyumu, bütünlüktür. Metindeki dilsel, dilbilgisi uyumu, anlam-mantık uyumunun ortaya konuluşunda metin alıcısına ipuçları verir (Keçik ve Uzun 2003: 11). Bağdaşıklık, önermeler arasındaki mantık örgüsü olarak da tanımlanabilir. Bağlaşıklık metnin yüzeyinde, dilsel ögeler aracılığıyla görülebilirken, bağdaşıklık derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki mantıksal bağlantıdır ve bağdaşıklık gösteren belirli dilsel ögeler bulunmamaktadır (Onursal, 2003: 129).

Metinde konu bütünlüğünü sağlayan diğer bir yol da, 'eşdizimsel örüntüleme' olarak tanımlanan ve aynı bağlamda aynı kavram alanından sözcükleri kullanarak bağlantılar yapmaktır. Eşdizimsel örüntüleme taşıyan sözcükler, bir anlamda, bireylerin zihinlerinde olaylar, durumlar, yerler, kişiler ve nesnelere için oluşturdukları şemalara yönelik göstergeler durumundadır (Uzun-Subaşı, 2006: 700). Her dil dünyayı farklı şekilde yorumlar. Aynı dili konuşan insanlar zihinlerinde ortak şemalara sahiptirler de, bireyler kendi yaşantılarıyla da kendi kavram ağlarını ve kendi özgün şemalarını oluştururlar. Bu nedenle metni üreten kimse, metni yazma süreci içinde, kendine özgü eşdizimsel şemalardan yararlanacağından, kendi dünya görüşünü yansıtan özgün bir metin oluşturacaktır. Okuyucu ya da dinleyici de ancak kendi dil yetisi ve yaşanmışlık deneyimi çerçevesinde bu eşdizimsel yapıyı çözümleyerek metnin izleğini çıkarmaya ve metni anlamlandırmaya çalışacaktır.

Metinler sadece küçük ölçekli yapı çözümlemeleri ile açıklanamaz. Bir metnin genel anlamına ulaşabilmek için büyük ölçekli yapı düzeyinde bir değerlendirme ve çözümleme yapmak gerekir. Metinlerdeki büyük ölçekli yapılar anlama dayalı nesnelere, üretilen ve algılanan metnin anlamını düzenlerler. Bir metni tutarlılığı bakımından incelemek, üst yapı olarak genel metin çerçevesinde, metnin tümünü anlam bakımından değerlendirmek demektir (Günay, 2007: 116). Metnin nasıl işlediğini, yazarın belirlediği amaca nasıl ulaştığını ya da okuyucu üzerinde nasıl bir etki bıraktığını göstermek için, metnin mantık yapısını, temel düşünce biçimini, bunlara katkı sağlayan diğer yan düşünceleri ortaya koymak gerekir. Metinlerin yapı, anlam ve işlev çözümlemeleri için büyük ölçekli çözümleme gerekmektedir. Metnin anlamsal büyük yapısını ortaya koyan büyük ölçekli yapı çözümleme ölçütlerini 'işlev, başlık, konu, anahtar sözcükler, ana düşünce tümcesi, içerik şeması, konu

değişimi belirleyicileri, biçem, özet ve sonuç tümcesi' biçiminde sıralamak mümkündür.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algılar ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma (Yıldırım ve Şimşek, 2003) yaklaşımı olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni 'case study' kullanılmıştır. Durum çalışması, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çevresi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu çevre arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 190). Öte yandan Creswell (2007)'ye göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir ya da birkaç durumu, çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır.

2. 1. ÇALIŞMA MATERYALİ

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 29. 08. 2008 tarih ve 171 sayılı kararıyla 2009-2010 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen Koza Yayınları İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki 'Duygular' temasında yer alan 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır', 'Kedi Ağaca Çıktı' ve 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinler ve bu metinleri çözümlmek için Öğrenci Çalışma Kitabındaki etkinlikler çalışma aracı olarak kullanılmıştır.

2. 2. VERİLERİN TOPLANMASI VE ÇÖZÜMLENMESİ

Bu çalışmada bir anlamda metin-tema ilişkisi irdeleneceğinden tek tema üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Koza Yayınları, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın 'Duygular' ana teması altında yer alan ve 'umut', 'mizah', 'korku' alt temalarını işleyen metinler ve ilgili metinleri çözümlmek için oluşturulan

etkinlikler ele alınmıştır. Metni çözümlene ve değerlendirme etkinliklerinde, metnin anlamsal büyük yapılarına, yani ana izleğe ulaşmak için dilsel-dilbilgisel ve metinsel öğelerin ne oranda önemsendiği araştırılmış, daha sonra da anlamsal büyük yapıya ulaşmak için öykünün okura sunduğu metin içi bağlaşıklık ve bağdaşıklık ilişkilerini sağlayan yapılar saptanmaya çalışılmıştır. 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır', 'Kedi Ağaca Çıktı' ve 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinleri çözümlenmek için oluşturulan Öğrenci Çalışma Kitabı'ndaki etkinliklerin metindilbilimin ortaya koyduğu ölçütler çerçevesinde betimsel analizi yapılmış, bu doğrultuda alternatif etkinliklere de yer verilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2003)'e göre betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır. Etkinliklerin okuma-anlama sürecinde, metin dilbilimsel ölçütler çerçevesinde hazırlanıp hazırlanmadığı, metinlerin küçük ölçekli ve büyük ölçekli yapılarını ortaya koymada yeterli olup olmadığı değerlendirildiğinden genel olarak 'metni çözümlene ve değerlendirme etkinlikleri' üzerinde çalışılmıştır. Bu çerçevede 'koru' temasının işlendiği, 'Hazır Olun, Fırtına Geliyor' metnine yönelik olarak 6 etkinlik; 'umut' temasının işlendiği 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır' metnine yönelik 7 etkinlik; 'mizah' temasının işlendiği 'Kedi Ağaca Çıktı' adlı metne yönelik olarak da 5 etkinlik üzerinde durulmuştur.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3. 1. Hazır Olun, Fırtına Geliyor

'Metni Anlama ve Çözümlene' başlığı altında yer alan 1. etkinlik, metnin en büyük ölçekli önermesi olarak kabul edilen 'Hazır Olun, Fırtına Geliyor' başlığına yöneliktir.

1. Etkinlik: "Dikkat Fırtına Geliyor" başlığı sizde hangi kelimeleri çağrıştırıyor? Mavi kutucukların içine yazınız (Öğrenci Çalışma Kitabı (ÖÇK): 127).

'Dikkat, Fırtına Geliyor başlığı' ifadesinin öğrenciyi ikilemde bıraktığı düşünülmektedir. 'Hazır Olun, Fırtına Geliyor' başlığına dayanarak, temayı da dikkate alıp, 'Fırtına sözcüğü sizde hangi duyguları uyandırmaktadır?' gibi bir soruyla, 'fırtına' sözcüğünün kavram alanı sorgulanabilir, böylece aynı kavram

alanından sözcüklerin oluşturduğu eşdizimsel örüntüye dayanarak metnin bütününde oluşturulan anlamsal büyük yapıya dikkat çekilebilirdi.

Metni anlama ve çözümlemeye dayalı 2. etkinlik eşanlamlı sözcükler üzerine kuruludur.

2. Etkinlik: *Aşağıdaki tümcelerde altı çizili kelimelerin eş anlamlılarını belirleyip altlarına yazınız (ÖÇK: 127).*

Mutlaka bedava veya pek ucuz olduğu için amcam da böyle bir şişe oluşturmuştu.

Ortalıkta insanı ürpertecek bir fevkaladelik yoktu.

Onu siftah görüyordum.

Bombadan hâsıl olan büyük miktarda gaz, hortumun içindeki hava boşluğunu doldurdu.

Ve kendi sorgumuza kati bir cevap veremiyorduk.

Gemiciler, hafızanın fırtınada oynadığı esrarengiz oyunlardan bahsederlerdi.

Sözcük ve tümce çalışması niteliğinde olan bu etkinlik, belirtilen sözcüklerin metinde kullanıldıkları biçimiyle anlaşılıp anlaşılmadığını sınamaktadır. Sözcüklerin öykünün kurgusu içindeki işlevlerinin ve bağlama dayalı anlamlarının irdelenemediği, metin bağdaşıklığı ile bağdaşmayan ve yalnızca sözcüklerin sözlük anlamını öğretmeyi amaçlayan bir etkinliktir. Oysa 'Hazır Olun, Fırtına Geliyor' öyküsünün küçük ölçekli yapısında öyküyü bir bütün olarak ören ve anlamsal büyük yapıya götüren yinelemeler ve gönderimler vardır. 'Korku' izleğinin örgesi konumundaki 'deniz' sözcüğü 12 kez, 'hortum sözcüğü' 7 kez, 'gemi, gemici ve kayık' sözcükleri ise 8 kez yinelenmiş fakat etkinliklerde bu sözcüklere dikkat çekilmemiştir.

Öykünün bağlaşıklık ölçütlerine uygun olduğunu gösteren yineleme, gönderim, değiştirim, eksilteli anlatım, eylem zamanları ve tümceler arası bağıntı ögeleri örneklerinin sorgulanması anlamsal büyük yapıyı ortaya çıkarmada büyük yarar sağlayacaktır. 'Korku' izleğini oluşturan, 'gemi', 'hortum', 'dini inanç', 'yağmur', 'şimşek', 'savaş/silah' gibi örgelerin ve bunlarla ilintili aynı kavram alanından sözcükler metin boyunca yinelenmiştir. Metnin anlamsal yapısı metinde en fazla yinelenen sözcükler çerçevesinde oluşmaktadır.

Metnin anlaşılmasını sağlamak adına seçilen 'fevkaladelik', 'siftah', 'hâsıl olan', 'kati', 'esrarengiz' vb. sözcüklerin anlamlarını da tartışmak metnin

çözümlemesine katkı sağlayacaktır; ancak metinde gemi/deniz ve temayla ilgili bilinmeyen sözcüklerin olması ve bunlara etkinliklerde yer verilmemesi bir eksikliktir. Örneğin, 'barometre', 'hortum', 'seren', 'pruva', 'güverte', 'islim', 'mayna etmek', 'yuvalarından uğramış göz', 'korktuğumuza uğramak' vb. aynı kavram alanından sözcük ve sözcük gruplarına dikkat çekmek sözcüksel bağlaşıklığa dayalı metinsel bağdaşıklık ve metnin anlamsal büyük yapısı açısından yerinde olacaktır.

Metni kavrama ve yeniden yapılandırma çalışmaları adı altında yer alan 3. etkinlikte, anlatıcının kim olduğu ve metnin türünün bulunması istenmektedir.

3. Etkinlik: *Aşağıdaki soruları cevaplayınız (ÖÇK: 128).*

1. *Metinde anlatılan olay kimin başından geçmiştir?*

2. *"Denize açıldıktan beş on gün sonra ilk ciddi fırtınayla karşılaştım." "Doğrusunu söylemek lazımsa ben kurtulacağımızı pek ummuyordum." tümceleri metinden alınmıştır. Metinden alınan bu tümceleri ifade eden kim? Tümceler kaçınıcı şahıs tarafından söylenmiştir?*

3. *Metnin anlatımından hareket ederseniz bu metnin türü ne olabilir? Neden? Açıklayınız.*

3. etkinliğin ilk sorusunda, metinde anlatılan olayın kimin başından geçtiği sorgulanmaktadır. Bu soru, olayın 1. tekil kişi tarafından anlatıldığına dikkat çekmek açısından doğru bir sorudur. 1, 21, 23, 24, 25, 69, 76, 77, 78, 79, 93 ve 94. tümcelerin yüklemlerindeki '-m' kişi eki, hikâyenin 1. tekil kişi tarafından anlatıldığı göstermektedir. Bu yönüyle, metnin üst yapısını ilgilendiren bir özellik olan, metnin anı türü olduğuna dikkat çekilmelidir. Zira olaylar birebir anlatıcının başından geçmiştir. Bir kimsenin, özellikle tanınmış kişilerin yaşadıkları dönemde gördükleri ya da yaşadıkları ilginç olayları gözlemlerine ve bilgilerine dayanarak anlattıkları yazı türüdür anı. Tanınmış sanatçı, siyasetçi ve bilim adamlarının yazdığı anılar onların yaşayışlarını, yaşadıkları dönemdeki önemli olayları anlatması bakımından önemlidir. Bu şekilde metnin türünün sorgulandığı 3. soruya da yanıt verilmiş olunur.

Etkinliğin 2. sorusu, 1. soruyla benzerdir. 2. soruda metnin hangi odaklayımla yazıldığının sorgulanması daha doğru bir çalışma olacaktır. Bu metin, anlatıcının durum eylemleri kullanarak betimleme yaptığı, olayları nesnel ve yansız bir biçimde anlattığı dış odaklayım ve anlatıcının sanki kahramanlardan birinin kimliğine bürünmüş gibi, o kahramanın düşündüğü,

hissettiği ve yaptığı şeyleri anlatan içöyküsel bir anlatıcının olduğu iç odaklayımla yazılmıştır.

Etkinliğin 3. sorusunun yanıtlanabilmesi için 2. soru ipucu niteliğindedir. 2. soruda verilen tümcelerden hareketle metnin kaçınıcı şahıs tarafından anlatıldığını bulan öğrenci, metin türleri hakkındaki ön bilgilerinin yeterli olduğu düşünülürse, 3. soruyu da kolaylıkla çözümlenecektir. Ancak, 'anı' türünün birinci kişiye dayalı bir anlatı türü olduğu noktasında öğrenci yeterli bilgiden yoksunsa metnin türünü bulamayacak ve gerekli açıklamayı yapamayacaktır. Bu bağlamda etkinliğin 3. sorusu, metnin üst yapısıyla ilgilidir ve 'anlatı türü metinlerin varlığını' öğretmesi açısından önemlidir.

Yukarıdaki etkinlikler, öykünün anlatım biçimi, anlatıcı bakış açısı ve anlatıcı kişi ile yazar ayrımını duyumsatıcı nitelikte değildir.

'Konuşalım, Anlatım' bölümünde yer alan 4. etkinlik yabancı kökenli ve anlamı bilinmeyen sözcüklere yoğunlaşmıştır.

4. Etkinlik: *Aşağıya, incelemeniz sırasında karşınıza çıkan yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimeleri ve kelimelerin Türkçe karşılıklarını yazınız (ÖÇK: 128).*

İncelenen metin, yeni kavramların aynı kavram alanından sözcüklerle ilişkilendirilerek öğretilmesini sağlayacak sözcük grupları oluşturmak için de uygun bir ortam sağlamaktadır. Aynı konu, yineleme ve eşdizimsel örüntüleme düzenekleri ile oluşturulan sözcüksel bağlaşıklık çerçevesinde de ele alınabilir. İzlek ve örgeleri oluşturan aynı kavram alanından farklı görünüşe sahip sözcüklerdir. Bu sözcükler yakın anlamlı, zıt anlamlı olabildiği gibi bir serinin öğeleri ya da parça-bütün, meslek-alet gibi birbiriyle alt terim-üst terim ilişkisi olan sözcükler de olabilmektedir. Bu etkinlikte, 'korku' izleği etrafında anı kavram alanından sözcüklerin oluşturduğu eşdizimsel örüntü ile, 'gemi/deniz', 'fırtına/hortum', 'din/inanç' gibi örgeler sorgulanabilirdi.

Gemi: Lostromo, mayna, seren, sancak, pruva, güverte, baston, kaptan, yelken, tayfa, dümen, iskele, gemici vb.

Korku: Dört gözle, enginde boğulmuşların garipsi bir ahı, ürperti, titremek, yuvalarından uğramış gözler, felaket, kapkara, kül ve kömür kesilmiş, alev parçası, bela, imdat, korktuğuna uğramak, korkunç, iskelet, yoksulluk, fırtına, esrareniz, haykırışlar, çığıllıklar, tehlike, felaket topacı, aklını oynatmak vb.

Din/inanç: Salâtentuncina duası, tekbir getirmek, kurban adamak, Allah, evliya.

Fırtına/hortum: Havanın bozması, hafif bir esinti, yapraklanmak, islim, püskürmek, karıştırmak, kızarmak, bozarmak, harelenmek, rüzgâr, yalpa, mavi kıvılcım, yeşil ateş şeridi, ateş parçası, kül, kömür, alev vb.

Silah/savaş: Denizci bıçağı, ciğerine saplamak, bomba, fitil, gürlemek, patlamak, gaz vb.

Halüsinasyon: haykırış, çılgılık, kahkaha, horoz ötüşü, cınlayan ses, işitmek vb.

Alternatif etkinlik olarak, sözcüklerin anlamlarının metin içinde sorgulandığı ve birbirleriyle ilişkilendirildiği öyküdeki sözcüklerden oluşturulacak bir kare bulmaca sunulabilir. Öğrenci için alışılmışın dışında bu tarz bir etkinlik, yaşam içinde karşılaşılabileceği farklı bir metin türünü örneklemesi açısından yararlı olabilecektir. Örneğin; öyküde geçen yalnızca ‘gemi’ ya da ‘fırtına’ kavramlarının çağrıştırdığı sözcüklerle hazırlanan bir bulmaca, kavram ağı oluşturma bağlamında daha işlevsel bir yaklaşım olacaktır.

‘Yazalım, Anlatalım’ başlığı altında yer alan beşinci etkinlik, ‘noktalama işaretlerinin işlevi’ üzerine kuruludur.

5. Etkinlik: *Aşağıdaki cümlelerde yay ayraçların içindeki yerlere uygun noktalama işaretlerini getiriniz (ÖÇK: 129).*

1. Merakla() “Bu resim ne()” diye sordu.
2. “Aman Allah’ım() Güneş altında pırıl pırıl parlayan kocaman bir sazan balığı() oltanın ucunda çırpınıp duruyordu()
3. İki şey çok önemliydi() sağlık ve eğitim()
4. Bu kentte seçkin sanatçılar yetişir() Bedri Rahmi Eyuboğlu, Mustafa Sümerkan ()

Noktalama işaretleri, bir anlamda Jakobson’un ‘dilin duygu işlevi’ tanımlamasına katkı sağlayan dilbilgisi unsurlarıdır. Sözlü dilde konuşucu ses tonu, jest ve mimiklerle duygu ve düşüncelerini anlatırken yazılı dilde yazar, duygu ve düşüncelerini anlatmak için noktalama işaretlerine başvurur. Noktalama işaretleri metnin tonunu anlamamız için büyük kolaylık sunmaktadır. Fakat bu etkinlikte tercih edilen tümceler metin dışından seçilmiş olması, metinde ortaya konulan duyguların saptanması ve metinsel bağdaşıklıkla ortaya konmasında büyük bir eksikliklerdir. İncelenen metin, birçok duyguyu yansıtabilmesi açısından oldukça yeterli düzeydedir.

“Gökte yangın vardı da denizi göklere çekerek söndürmeğe mi çalışıyordu ne (?) (35) Bombanın fitilini yakarak “Yol ver deniz(!)” diye bağırarak o felaket topacının içine fırlattı (37). Ben(,) “Çattık belaya(!)” diyordum (69). O, “Yağmur dursa bari. Bu kadar suyun tadı mı olur(?) Denize düşmeden boğulacağız(.)” diye haykırıyordu (70). Şimşek çaktıkça İdris’in(,) “Acaba aklını mı oynattı(!)” diye şaşkın bana baktığını gördükçe büsbütün gülüyordum (80). Tam o sırada sancağımızda bir megafonun(,) “İmdat imdat!” diye bağırdığını duyar gibi olduk (81).”

‘Yazalım, Anlatalım’ bölümünde yer alan 6. etkinlikte (ÖÇK: 129) öğrencilerden ‘deniz’ konulu somut sözcükler, soyut sözcükler, benzetme ve mecazlar yazarak kelime ve kavram havuzları oluşturmaları istenmektedir. 7. etkinlikte (ÖÇK: 130) ise kelime ve kavram havuzundan seçilen sözcükleri de kullanarak bir şiir yazmaları istenmektedir. Tema doğrultusunda ‘deniz’ örgesinin sorgulanması yerinde bir durumdur. Ancak ‘deniz’ sözcüğünün kavram alanına dayanarak bir ‘şiir’ yazılmasının istenmesi metnin ‘üst yapı’sına aykırıdır. Çünkü metnin türü ‘anı’dır. Öğrencilerden metinden seçilen sözcüklerden de yararlanarak denizle ilgili bir anılarını yazmalarını ya da metnin genel izleği doğrultusunda denizle ilgili yeni bir öykü kurgulamalarını istemek, hayal güçlerini de harekete geçireceği için, çok daha yararlı bir etkinlik olacaktır.

Çalışma kitabının 8 ve 9. etkinlikleri tümcede anlam konusuna yöneliktir.

8. Etkinlik: *Aşağıdaki cümlelerin taşıdığı anlamları yay ayraç içindeki boşluklara yazınız (ÖÇK: 131).*

Beklenti, yorumlama, karşılaştırma, varsayım, onaylama, kararsızlık

- 1. Geçen gün toplantıya geleceğini düşünmüştüm.*
- 2. Tiyatro da sinema kadar etkili bir sanattır.*
- 3. Anladığım kadarıyla bizimle oynamak istemiyor.*
- 4. Düğünü İstanbul’da mı Ankara’da mı yapacağımızı düşünüyorduk.*
- 5. Diyelim ki sözlerine sert bir şekilde karşılık verdi.*
- 6. Tamam, önce ders çalışıp sonra oynayalım.*

Seçilen tümcelerin metin dışı olması, öğrencinin somut verilerden hareket edememesine ve metnin anlama dayalı büyük yapısından uzaklaşmasına neden olacaktır. Metnin en büyük ölçekli önermesini oluşturan ‘Hazır Olun,

Fırtına Geliyor' tümcesi, ana düşünce tümcesi olarak kabul edilebilir; bu tümcenin ve metinde önem arz eden diğer tümcelerin içerdiği anlam sorgulanabilir:

1. Hazır olun, fırtına geliyor (*uyarı*).
2. Mutlaka bedava veya pek ucuz olduğu için amcam da böyle bir şişe oluşturmuştu (6). Bu hep Hakkı Kaptan'ın cimriliğindendi (62). (*yorumlama*).
3. Doğrusunu söylemek lazımsa ben kurtulacağımızı pek ummuyordum (58). (*beklenti*).
4. Bazılarının haykırışlar, çığlıklar ve kahkahalar duyduklarını, bazılarının da mesela evdeki horozun şafakleyn ötüşünü duyduklarını söylerlerdi (90). (*karşılaştırma*).
5. Acaba hakikaten duyduk mu? Yoksa bize mi öyle geldi? (83). (*kararsızlık*).
6. Demek ki denizin o esrarengiz çocukları yanılmıyorlardı (95). (*varsayım*).
7. Evet boğulmadık (97). (*onaylama*).
8. O fırtınadan, sağ salim çıktıkları taktirde Allah'a ve evliyalara kurbanlar adayan gemiciler gerek kurban alacak paraları olmadığı, gerek fırtınayı unuttukları için kurban kesmediler (96). (*yorumlama*)

Etkinlikler yoluyla sorgulanması gereken bir başka özellik de metnin bağlaşıklık düzleminde gerçekleşen ve konu bütünlüğüne katkı sağlayarak anlama dayalı büyük yapının şekillenmesine yardımcı olan gönderim öğelerinin varlığıdır. Hazırlanacak bir etkinlikle öğrencilerden gönderim öğelerinin saptanması istenebilir. Ayrıca, benzetmelerden fazlasıyla yararlanılmış olan bu metinde, benzetmelerin yapıldığı tümcelerin belirlenmesi öğrencilerden istenerek, benzetmelerin metnin anlamsal büyük yapısına olan katkısı sorgulanabilir.

3. 2. Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır

'Duygular' temasının ilk metni olan 'Nerede insan varsa orada umut vardır' deneme türündedir ve umut/umutsuzluk ikilemi üzerine kurulmaktadır.

1. Etkinlik: *Metni incelerken zihninizde oluşan soruları aşağıya yazınız (ÖÇK: 112).*

'Okuyalım, Anlayalım' bölümünde yer alan bu etkinlikte, öğrencilerden metnin konusu, anlatım biçimi, yazarın konuyla ilgili düşünceleri gibi

zihinlerinde oluşan soruları yazmaları istenmektedir. Oldukça geniş kapsamlı, içeriği tam olarak anlaşılmayan ve öğrencilerin seviyesinin üstünde bir yeti gerektiren bu etkinliğin metnin gerek küçük ölçekli gerekse büyük ölçekli yapısının çözümlenmesine hiçbir katkısının olmadığı düşüncesindeyiz. Metnin en büyük ölçekli önermesi olarak 'Nerede insan varsa orada umut vardır' başlığı sorgulanarak insanla umut arasındaki ilişkiye dikkat çekilmesi daha yerinde olacaktır. Görsel göstergelerin başlıkla olan ilgisinin sorgulanması yine bu yaklaşıma katkı sağlayacaktır: Güvercinin barışı simgelemesi; barışın da umudu çağrıştırmaması gibi.

'Metni anlama ve çözümlenme' başlığı altında yer alan 2. etkinlik, metinde geçen bazı sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirlemeye yöneliktir.

2. Etkinlik: *Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarıyla ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız (ÖÇK: 112).*

1. *"Onlardır çağımızın adlı adsız kahramanları..." cümlesindeki "adlı-adsız kahramanlar" kelime grubunu metne göre açıklayınız.*
2. *"Nerede yürek çarpıyorsa orada umut çiçekleniyor demektir." Cümlesinde "çiçeklenmek" kelimesi hangi anlamda kullanılmıştır? Bu kelimeyi gerçek anlamıyla bir cümlede kullanınız.*
3. *"Bir kent bombalandıysa taş taş üstünde kalmadıysa orada umut vardır." cümlesinde altı çizili kelime grubu cümleye nasıl bir anlam katmıştır?*

Sorgulanan sözcük ve sözcük öbeklerinin kullanıldıkları tümcelerle birlikte verilmesi bağlamın da göz önünde bulundurulmuş olması bakımından önemlidir. Ancak, etkinliğin 1. sorusunda sorgulanan 'adlı adsız kahramanlar' öbeği metinde örtük olarak verilmiştir. 50 ve 51. tümcelerde ortak özellikleri sıralanmış, 52. tümcede ise 'onlardır' biçiminde 3 kez yinelenmiştir. Adlı adsız kahramanlar, umutsuzluk durumunda umudunu yitirmeyen, içinde buldukları topluma umut ışığı olan insanlardır. Etkinliğin 2. sorusu 'çiçeklenmek' eylemi üzerine odaklanmaktadır. TDK (2005: 432)'ya göre "çiçek açmak, çiçek vermek, çiçekli duruma gelmek" anlamlarına gelen 'çiçeklenmek' eylemi, metinde 'umudun doğması' anlamında kullanılmıştır. 2. etkinlikte istendiği gibi, aynı eylemi gerçek anlamıyla bir tümce içinde kullanmanın metnin anlama dayalı büyük yapısına herhangi bir katkısı olmayacaktır. Öğrencilerden 'umudun çiçeklenmesi', 'umudun yeşermesi', 'umudun tasarıya dönüşmesi', 'kayaların işlenmesi', 'demirin işlenmesi'; 'toprağın, bezin, tahtanın, taşın işlenmesi' ifadelerinden anladıklarını yazmaları istenebilir.

Böyle bir etkinlikle öğrenci, sözcüklerin sadece sözlüksel anlamlarını değil, sözcüklerin bağlam içinde kazandıkları anlamlarını da öğrenmiş olacaktır.

Etkinliğin 3. maddesinde, metinden alınan ‘Bir kent bombalandıysa taş taş üstünde kalmadıysa orada umut vardır.’ tümcesinden metnin anlamsal büyük yapısı için hayati önem taşıyan ‘ancak yıkıntılar arasından çocuk inilteleri geliyorsa’ tümceciği çıkartılmıştır. Tümce bu eksilteli yapısıyla umut ile insan arasındaki doğrudan ilişkiyi ortaya koyamamaktadır. Aynı biçimde ‘taş taş üstünde kalmadıysa’ sözcük grubunun tek başına tümceye kattığı anlamın sorgulanması metnin anlamsal büyük yapısı açısından bir eksikliklerdir.

Metni anlama ve çözümlemeyi amaçlayan 3. etkinlikte, öğrencilerden metinde geçen birbirleriyle anlamca ilgili tümceleri eşleştirmeleri istenmektedir.

3. Etkinlik: *Aşağıdaki cümleleri yakın anlamlarıyla eşleştiriniz (ÖÇK: 112).*

(1) *İnsanın var olduğu yerde hiçbir şey tamam değil.*

(2) *Bombalanan kentler eskisinden daha güzel kurulur.*

(3) *Nerde insan varsa orada umut vardır.*

(3) *İnsanın olduğu yerde umut bitmez.*

(2) *Yıkımlardan umut doğar.*

(1) *Nerde insan varsa orada eksiklik vardır.*

(1) *Umutsuzlar mikrop saçır dünyaya.*

Tümce çalışması içinde yer alan bu etkinlikte, tümceleri eşleştirebilen öğrenci temaya ulaşmada düğüm noktası niteliğindeki ifadeleri kullanarak metni daha iyi anlayacaktır. Bu etkinlik, metnin anlamsal büyük yapısının kavranmasına ve metnin çözümlenmesine yardımcı olan uygun bir etkinlik olarak öğrenciye sunulmuştur.

Alternatif etkinlik olarak ilk paragraftaki ‘İnsanla gelen ilk şeydir umut, insanla giden ilk şey (3)’ tümcesinde, eksilteli anlatıma dikkat çekilebilir. Öğrencilerden, ‘İnsanla gelen ilk şeydir umut, insanla giden ilk şey (dir umut).’ şeklindeki devrik tümceyi tamamlamaları ve metindeki diğer eksilteli yapıları bulmaları istenebilir. Eksik, fakat anlaşılır bir tümce kurma düzeneği olan ‘eksilti’ kullanımının metnin yoğunluğunu ve etkisini artıran bir düzenek olduğu anlatılabilir.

Bir başka etkinlikle metindeki işlevsel tümce görünümüne dikkat çekilebilir. Bir tümceye işlevsellik kazandıran, onun kurallı bir tümce şeklinde değil, devrik bir yapıda oluşturulmasıdır. Metinde anlatımı etkili hale getiren devrik tümce yapısına sahip birçok tümce mevcuttur. 3, 8, 32, 33, 34, 42, 48, 49, 52, 56, 57, 63 ve 64. tümceler devrik tümcelerdir. Devrik tümce yapısının farklı işlev özellikleri vardır. Devrik tümce etkili bir anlatım sağlar, yargıyı vurgulayarak metnin duygu değerini artırır ve üslup zenginliği oluşturur. Devrik tümceler, daha vurgulu, tonlu ve etkili bir anlatım tarzında, tümcedeki öğelerin diziliş biçiminin ne denli etkili olduğunu gösteren en iyi örneklerdir. Yerinde kullanıldıklarında kurallı tümcelere göre daha derin, daha etkin duygular taşıyabilmektedirler (Dilidüzgün, 2008: 72). Öğrencilerden metindeki devrik tümceleri bulmaları istenebilir. Böyle bir etkinlikle, öğrenciye Türkçenin sözdizimi kuralları bir kez daha anımsatılır, kurallı ve devrik tümce arasındaki işlev farkı açıklanır.

'Metni kavrama ve yeniden yapılandırma' çalışması içinde yer alan 4. etkinlikte ise umutsuz insanın kötü bir olay karşısındaki davranışları sorgulanmaktadır.

4. Etkinlik: *Umutsuz insanlar kötü bir olayla karşılaştıklarında nasıl davranırlar? Umutlu insanların davranışlarıyla karşılaştırarak yazınız (ÖÇK: 113).*

Umutlu İnsan

Umutsuz İnsan

Sorununu nasıl çözeceğini düşünür.

Olumsuzluklar karşısında güçlüdür.

Etrafındaki insanlarla uyumludur.

Daima gülümser.

Karamsar değildir.

Etkinliğin oluşturuluş şekli amaca ulaştırmada işlevsel değildir. Öğrenci etkinliği yaparken zihni olarak metne dönmeye gerek duymayacaktır. Umutlu insan ile ilgili verilen tümcelerin yüklemelerini olumsuz yapmakla yetinebilecektir ('Sorununu nasıl çözeceğini **bilmez.**' 'Olumsuzluklar karşısında güçlü **değildir.**' gibi). Bu bağlamda, doğrudan metinden hareketle umutlu insan ile umutsuz insanın davranışları metne dayalı olarak sorgulanmalıdır.

Sözcüklerin aynen yinelenmesiyle oluşan art gönderimsel unsur, metni anlama ve çözümlemede önemli bir role sahiptir. İlgili metnin temasını oluşturan

'umut-umutsuzluk' ikilemi oldukça fazla yinelenmiştir. Bu nedenle alternatif bir etkinlikle 'umut ve umutsuzluk' sözcüklerinin metin boyunca kaç kez tekrarlandığı öğrencilere sorulabilir. Böylece öğrenci, metnin küçük ölçekli yapısıyla da yüzleştirilir. 'Umut' sözcüğü, aynı kavram alanından 'umutlular' sözcüğüyle birlikte 20 kez; aynı kavram alanından 'umutsuz', 'umutsuzlar' ve 'umutsuzluk' sözcükleri 17 kez; 'insan' sözcüğü ise metin boyunca 15 kez tekrar edilmiştir. Şenöz (2005: 63)'e göre "yinelemeler metindeki bağlaşıklıkla sağlayan en önemli öğeler arasındadır. Yinelemeler, tümceler arası bağları kurarak metnin anlaşılmasını sağlarlar." Öğrenci çalışma kitaplarında, öğrencilerden metinlerdeki yineleme zincirlerini, değişik yineleme biçimlerini belirlemelerini isteyen etkinlikler, öğrencilerin metin öğeleri arasındaki bağlantıyı görerek metni daha kolay anlayabilmelerine katkı sağlayacaktır.

Metin, zıt kavramların aynı kavram alanından sözcüklerle ilişkilendirilerek öğretilmesini sağlayacak sözcük grupları oluşturmak için de uygun bir ortam sağlamaktadır.

Umut: Yeşermek, çiçeklenmek, yürek çarpmak, yapıcı eller, işlemek, değişim, çaba vb.

Umutsuzluk: Hastalık, kırım, yıkım, yıkıntı, eksiklik, salgın, ölüm, bitim, yok olmak vb.

Metindeki sözcüksel bağlaşıklıkla tümceler ve bölümler arasında konu ve anlam bütünlüğü sağlandığı açıklanmalı, bağlaşıklık yapıları sayesinde metnin anlama dayalı büyük yapısında verilmek istenen mesaja ulaşılacağı öğrenciye kavratılmalıdır. Zira bu yapılar aracılığıyla her tümce bir önceki tümcenin açıklaması, yorumu ya da detayı gibidir.

Ayrıca metinde, 'Umutsuzluğu pazarlayanlar gerçek umutsuzlar değil, umutsuzluktan çıkarı olanlardır (55).' tümcesiyle toplumsal huzursuzluktan çıkar sağlayanlar eleştirilmiş fakat bu durum etkinliklerde sorgulanmamıştır. Metnin, bilgilendirme ve belli bir tutum ve düşünce gelişimi sağlama amacı taşıyan işleviyle birebir örtüşen bu önerme sınıfta bir tartışma konusu olarak ele alınabilir. Böyle bir etkinlikle, öğrencilerin kendilerini sözlü olarak ifade edebilme yeteneklerinin geliştirilmesine katkı sağlanmış olunacaktır.

Aynı bölümde yer alan 5. etkinlikte, metnin bütününden hareketle, öğrencilerden yazarın kişilik özelliklerini yazmaları istenmektedir.

5. Etkinlik: *Aşağıdaki cümlelerde bulunan boşlukları, okuduğunuz metinden hareketle tamamlayınız (ÖÇK: 113).*

Okuduğum metnin yazarı bence [...] özelliklere sahip bir insandır. Bu sonuca [...] nedeniyle vardım.

Bu etkinlik, metnin anlamsal büyük yapısıyla hiçbir ilgisi olmayan ve öğrencilerin yetisini oldukça aşan gereksiz bir etkinlik olarak değerlendirilmiştir. Burada irdelenmesi gereken yazarın kişiliği değil, tema doğrultusunda metne hâkim olan duygu ve bunun kurgulanış biçimidir.

6. etkinlikte öğrencilerden metnin konusunun belirlenmesi ve konuya uygun yeni başlıklar bulmaları istenmektedir.

6. Etkinlik:

1. Metnin konusu nedir? Aşağıya yazınız.

2. Metnin konusuna uygun yeni başlıklar belirleyip aşağıya yazınız (ÖÇK: 114).

Etkinlik, metnin temel izleği yerine konu üzerine odaklanmıştır. Konu umut/umutsuzluk ikilemi üzerine kurulu iken, metnin temel izleğini insan oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, umutlu olmanın önemi, umutsuz olmanın insana verebileceği zarar, metnin konusunu oluştururken, tümcelerde sıklıkla yinelenen, 'umut', 'insan', 'umutsuzluk' motifleri metnin en büyük ölçekli önermesinin eyleyenleri durumundadır ve bizi 'insan umuttur, umut yaşamdır, umutsuzluk ise ölümdür.' temel izleğine ulaştırmaktadır.

Metinde anahtar tümce, en büyük ölçekli önerme olarak karşımıza çıkan 'Nerede insan varsa orada umut vardır' başlığıdır. Etkinliğin 2. sorusunda istenildiği gibi 'metne yeni başlıklar' bulma yerine, bu başlığa dikkat çekilip, öğrencilerden metinden umutsuzluğu içeren konu tümceleri bulmaları istenebilir. Öğrencilere, 'Umutsuzluk ölümdür.', 'Tamam diyen kendini bitirmiştir.', 'Umutsuzlar mikrop saçar dünyaya.', 'İnsanın olduğu yerde değişmeler vardır.', 'Düşmandan daha büyük bir düşmandır umutsuzluk.' ifadelerinden ne anladıkları sorulabilir.

Öğrencilerden sıralanan sorunlar karşısında nasıl bir tutum geliştireceklerinin yazmalarının istendiği 7. etkinlikte, öğrenciler metnin anlamsal büyük yapısıyla ilgisi olmayan yapay olarak oluşturulmuş durumlarla karşı karşıya bırakılmıştır.

7. Etkinlik: Aşağıda günlük yaşantımızda karşılaştığımız bazı sorunlar verilmiştir. Siz bu sorunlar karşısında nasıl bir tutum geliştirdiniz. Verilen sorunun karşısındaki kutucukların içine kısa kısa yazınız (ÖÇK: 114).

Çok sevdiğim arkadaşımın ayrıldım.

Annem ve babam beni anlamıyor.

Sınavlarımdan düşük notlar aldım.

Arkadaşıma onu üzecek sözler söyledim.

8. etkinlikte (ÖÇK: 115) öğrencilerden görselin anlatmak istediği duygu ve düşünceleri istedikleri bir türde yazmaları istenmektedir. Küçük balıkların toplanarak büyük bir balığı kovaladığı karikatür 'birlikten kuvvet doğar' özlü sözünü hatırlatmaktadır. Etkinlik metnin anlama dayalı büyük yapısıyla yine örtüşmemektedir.

3. 3. Kedi Ağaca Çıktı

Mizah teması içinde, mahalle insanının heyecanlı halleriyle ortaya çıkan trajikomik durumun işlendiği 'Kedi Ağaca Çıktı' adlı metnin 1. etkinliğinde, öğrencilerden metinden alınan tümceleri kendi sözcükleriyle ifade etmeleri istenmektedir.

1. Etkinlik: *Aşağıdaki cümleleri okuyunuz. Bu cümleleri, koyu yazılmış kelime ve kelime gruplarının yerine başka kelimelerle ifade edip altlarındaki boş satırlara yazınız (ÖÇK:117).*

*İki ay önceydi, gezgin manavın arabasının **kabak lastiği** güüm diye patladı.*

*Kasap Niyazi kocaman avurduyla iki üfürdü, ateş **dirildi**.*

*Nereye kaçarsak sanki orayı **gözetliyordu** güzel sesli Melek teyze.*

*Hepimiz tanıyoruz tekirin annesini ama şimdi **ara ki bulasın**.*

'Metni anlama ve çözümleme' başlığı altında yer alan bu etkinlik, metinden seçilen tümcelerdeki bazı sözcüklere dikkat çekmektedir. 'Mizah' temasının işleyen bu metinde üzerinde durulan sözcükler, öğrenciye temayı çözdürecek nitelikte değildir. Metnin sözlük alanıyla ilgili olarak oluşturulmaya çalışılan, ancak seçilen sözcükler bakımından metin-tema bütünlüğüne ulaştırmada yeterliliği olmayan bir etkinliktir. Örneklenen sözcükler aynı kavram alanından değildir, birbirlerinden bağımsız olarak seçilmişlerdir. Koyu yazılan sözcük ya da sözcük gruplarını başka sözcüklerle ifade ettirmek yerine, üzerinde durulan ifadelerin okurken 'ne gibi duygular' uyandırdığını irdelemek yerinde olacaktır. Aynı biçimde, metinde mizah duygusuna katkı sağlayan ve sıklıkla kullanılmış 'şak diye', 'pat diye', 'güm diye', 'miyav miyav', 'pisi pisi' gibi yansıma sözcüklere de dikkat çekmek doğru olacaktır.

Toparlamak gerekirse, metnin sözlük alanı ile ilgili olarak hazırlanmış 1. etkinlik, metnin anlam yapısını oluşturan büyük ölçekli yapıyı çözdürecek nitelikte değildir. Metnin küçük ölçekli yapısında aranması gereken sözcüksel bağlaşıklığı da içermemektedir. Metni tutarlı kılan bağlaşıklık düzeneklerinden hareketle hazırlanmış etkinlikler, metnin iletisinin ortaya çıkarılması için gereklidir. Bu amaç doğrultusunda şu tür etkinlikler düşünülebilir:

1. Metinde en fazla yinelenen sözcüklerin bulunup yinelenme sayılarının sözcüklerin karşısına yazılması.
2. Metindeki eş anlamlı, zıt anlamlı, yakın anlamlı ve alt terim-üst terim ilişkisi içinde olan sözcüklerin bulunup yazılması.
3. Gönderim işlevi üstlenen kişi adıları, gösterme adıları, gösterme sıfatları, dönüşlülük adıları, iyelik ekleri, belirtme durum eki ve kişi eklerinin metinden bulunması ve bu sözcük ya da eklerin hangi varlığın yerine geçtiğinin belirlenmesi. Bu saptamadan sonra öğrencilere gönderim ilişkilerinin kavratılması; gönderim öğeleri ve yinelemeler yoluyla metindeki sözcüklerin birbirlerine bağlanarak metnin izleğini oluşturduklarının anlatılması. Zira metnin izleği, yani verilmek istenen mesaj, metinde en çok yinelenen sözcük ve sözcük grupları ile oluşturulur.
4. Öğrencilerden metinsel bağlaşıklığın esaslarından biri olan değiştirim öğelerini bulmaları istenebilir. Örneğin, kedi/yaramaz/tekir/, sokağın insanları/sokak.
5. Metindeki eksilteli yapılara dikkat çekilebilir. 19. tümceden sonraki okuyucunun yorumuna bırakılan boşluğun sorgulanması, metnin temasını belirleme açısından önemlidir.

Aynı bölümde yer alan 2. etkinlikte, öğrencilerden kendilerini metindeki varlıkların yerine koymaları istenmiştir.

2. Etkinlik: *Metindeki şahıs ve varlık kadrosunun yerine kendinizi koyunuz. Siz kediyi ağaçtan indirmek için nasıl bir yöntem izlediniz? Aşağıdaki boşluğa yazınız (ÖÇK: 117).*

Bu etkinliğin ana düşünceden çok konu üzerine odaklandığı görülmektedir. Zira konu 'kedinin ağaca çıkması', ana düşünce ise 'mahalle insanının heyecanı ve merakı'dır. Öğrencinin böyle bir durumda nasıl davranacağı metnin temasını ortaya koymayacaktır. Metnin eksik bırakılmış kısmının, yine

metindeki şahıs kadrosunun önceki paragraflarda anlatılan, sergiledikleri davranış biçimlerinin ışığında öğrencilerin gerçekleştirdikleri çıkarımlarla tamamlamaları metnin anlama dayalı yapısına katkı sağlayacaktır. Öğrencinin, 'Ben olsaydım...' şeklinde başlayacağı bir yorumu metnin anlamsal yapısına bir şey kazandırmayacaktır. Oysa mahalle insanının heyecanlı ve meraklı olması, olayları yanlış yorumlaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan trajikomik durumu ortaya koyacak etkinliklere yer verilmesi, metnin anlamsal büyük yapısını ortaya çıkarmak için daha yerinde olacaktır.

"İtfaiye sözcüğünü duyunca insanlar mırıl mırıl konuşmaya başladılar (77). Daha önce itfaiyeciler bu sokağa tam üç kez boşu boşuna gelmişler ve gitmişlerdi (78). Şimdi, sokağın adını duyunca...(79)"

Yukarıdaki tümcelerden yapılan çıkarsamada oldukça heyecanlı ve meraklı olan mahalle sakinlerinin gereksiz yere itfaiyeyi üç kez çağırdığı ve asıl ihtiyaçları oldukları zaman da "yine yanlış bir durum söz konusudur" biçiminde yorumlanacağı için itfaiyecileri çağıramayacakları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda özellikle "Şimdi, sokağın adını duyunca...(79)" tümcesinin çözümlenmesi ve eksik anlatımın sorgulanması metnin ana düşüncesi açısından büyük önem taşımaktadır.

'Metni kavrama ve yeniden yapılandırma çalışmaları' içinde yer alan 3. etkinlikte, öğrencilerden okudukları metnin "olay, mekân, şahıs ve varlık kadrosu, zaman vb." unsurları belirlemeleri (içerik şeması) ve hikâyeyi beğenip beğenmediklerini nedenleriyle yazmaları istenmektedir.

3. Etkinlik: 1. Aşağıdaki boşlukları okuduğunuz hikâyeye göre doldurunuz (ÖÇK: 118).

Olayın geçtiği mekân ve özellikleri, şahıs ve varlık kadrosunun özellikleri, hikâyenin adı, zaman, olay

2. Hikâyeyi beğenip beğenmediğinizi nedenleriyle yazınız.

3. etkinliğin 1. maddesinde, metni yeniden yapılandırma çalışması düşünülmüşse de, metnin yüzey yapısında yer alan 'ne, kim, nerede, ne zaman, nasıl' gibi sorular yanıtlanarak metnin küçük ölçekli yapısında kalındığı ve olayların arkasındaki gerçekliğe ya da iletilere ulaşamadığı görülmektedir. Böyle bir etkinlik yerine, öğrencilerden metnin özetini çıkarmalarının istenmesi büyük ölçekli yapıyı oluşturmalarına daha fazla katkı sağlayacaktır. Özetler metnin büyük ölçekli önermelerini içeren, metnin genel anlamını tam olarak yansıtan metinlerdir. Öte yandan, etkinliğin 2.

maddesinde sorgulanan öğrencilerin hikayeyi beğenip beğenmemeleri öznel bir yaklaşım olarak konu düzeyinde kalacak; metnin temel izleği, ana düşünce tümcesi gibi büyük yapısını oluşturan unsurlarına herhangi bir katkı sağlamayacaktır.

Öğrencilerden metnin sonunda neler olabileceğini kurgulamalarının istendiği 4. etkinlik, metindeki ana düşünce üzerine değil, konu üzerine odaklanmıştır.

4. Etkinlik: *Kedi ağaçtan indikten sonra mahalledeki olaylar nasıl gelişmiş olabilir? Metnin sonrasını kurgulayarak bir paragraf halinde aşağıya yazınız (ÖÇK: 119).*

Kedi Ağaca Çıktı adlı metinde iki bölüm boş bırakılmıştır. Bunlardan birincisi 'kedinin ağaca çıkma haberinin mahalle içinde nasıl yayıldığı', ikincisi ise 'kedinin kendi başına ağaçtan inmesi'dir. Bu etkinlik çıkarsama ya da örtük anlatım bağlamında, metinde boş bırakılan ve okurken olayın akışını öğrencilerin tahmin etmesi istenilen bölümlere dayandırılmalıdır. Büyük ölçekli kuralların işleyişini öğretmeden, öğrenciden genelleme yapmasını istemek doğru değildir. Metinde anlatılan ifadelerden sezdirim yoluyla çıkarsamalar yapmayı bilmeyen bir öğrenci, mahalle sakinlerinin örtük bir şekilde anlatılan özelliklerinden hareketle bu kısmı tamamlamakta zorlanacaktır. Büyük ölçekli yapıyı oluşturan, yani metnin içerik kısmını ortaya koyan ifadeler, metindeki açık ya da örtük yolla yapılan anlatımlardan çıkarım yoluyla elde edilir.

5. etkinlikte öğrencinin dikkati, metnin bağlaşıklık yapısında mevcut olan bağlantı öğelerine çekilmiştir.

5. Etkinlik: *"Oysaki, ama, öyle ya" kelimelerini kullanarak metinden alınan cümlelerle kendi oluşturacağınız cümleler arasında örnekte olduğu gibi bağlantı ve geçişler oluşturunuz (ÖÇK: 119).*

Şak diye Vahide teyze düşmüş yere, bayılmış.

OYSAKI: Oysaki saksı adamın başına değil önüne düşmüş.

Kim bilir hangi heyecanlı komşumuz, nasıl heyecanlı heyecanlı telefon etti "Yetişin, tüp patladı!" diye.

AMA:

Bu "atlar" sözcüğü, bazılarını korkuttu.

ÖYLE YA:

Yirmi tas suyun kaç tası kedinin üstüne gitti bilmem.

AMA:

Metni kavrama ve yeniden yapılandırmayı amaçlayan bu etkinlikte, dilbilgisel bağlaşıklığın önemli ölçütlerinden 'bağıntı öğeleri'nin üzerinde durulmuştur. Bağıntı öğelerini kullanarak tümceleri birbirine bağlayan öğrenci, metindeki tümcelerin rastgele değil de belirli bir düzen ve amaçla bir araya geldiğini anlayacaktır. Etkinlikte göze çarpan en önemli eksiklik "oysaki, ama, öyle ya, kelimelerini kullanarak..." ifadesindeki altı çizili sözcüğün kullanımındaki yanlışlıktır. Bağıntı öğelerini öğretmeye dayalı bir etkinlik olduğuna göre 'kelimelerini' yerine 'bağlaçlarını' veya 'bağıntı öğelerini' ifadesini kullanmak daha yerinde olacaktır. Öykünün önermeleri arasındaki ilişkiler bağlaçlarla ya da art arda sıralanan tümceler arasındaki anlam bağlarıyla da sağlanabilmektedir. Bu bağlamda metinde "İki ay önceydi, (13)" ifadesi mahallede yaşanan ikinci trajikomik olaya, "Dünkü olaya bakın! (18)" tümcesi de öyküye adını veren olaya geçişi sağlamıştır.

Metinde konunun değişimini belirleyen unsurlarla da konular arasında geçiş sağlanır. Paragraf, konunun değişeceğine işaret eden en bilinen yüzey yapı belirtkesidir. Her bölüm aynı büyük ölçekli önermenin alt yapısını destekler. Dolayısıyla eyleyenler, zaman, nesnelere ve olaylar değişebilir. Her değişim, ya muhtemel dünyanın değişimini (rüyamda...vb), ya zamanın değişimini (ertesi gün, geçen sene...vb) ya da yerin değişimini (o dönem Ankara'da...gibi) ifade eden sözcüklerle, ya da metne yeni katılan varlıkların tanıtımıyla, görüş açısının değiştirilmesiyle veya farklı yüklem dizisi kullanma gibi eylemlerle gerçekleşir. Bütün bunların beraberinde, 'fakat', 'aslında', 'dahası', 'bununla beraber', gibi büyük ölçekli yapıda işlevi olan bağlaçlar, büyük ölçekli önermeleri belirtmek için kullanılmakta ve bağdaşıklık yapısının oluşumunda etkili olmaktadır (Dilidüzgün, 2008: 97). Öğrencilerden konunun değiştiğini gösteren konu değişimi belirleyicilerini bulmaları istenebilir. Bu şekilde öğrenci en büyük ölçekli önerme olan temel izleği ve onun alt yapısını destekleyen alt izlekleri bulmada zorlanmayacaktır. Bu şekilde öğrenci bir metni okuduğunda sadece anlatılan konunun ne olduğunu değil, belli bir iletişim işlevine sahip olan metnin derin yapısında örtük olarak verilen, metnin büyük yapısını oluşturan bilgi işlevinin de ne olduğunu anlamış olur.

Kedi Ağaca Çıktı'da mizahi bir yolla bir konuyu okuyucuya anlatmak metnin işlevini oluştururken, ağaca çıkan bir kedinin heyecanlı mahalle sakinleri tarafından ağaçtan indirilmeye çalışılması metnin konusunu oluşturmaktadır. 'Bizim sokak denli heyecanlı bir sokak yoktur.' tümcesi ise işlevsel bir özellik

taşıyan 'ana düşünce tümcesi' olarak değerlendirilebilir. Bütün metinlerin bir iletişim işlevi, verilmek istenen bir mesajı vardır. 'Heyecan', 'sokak', 'insan' şeklinde tekrar ederek eşdizim örneği gösteren sözcükler, yaşanan sıradan olaylara mahalle sakinlerinin verdiği abartılı tepkiler, bizi metnin yüzey yapısında ortaya çıkan 'mahallenin heyecanı' ana izleğine ulaştırırken; esasen bu ana izlek derin yapıda, 'düşünmeden heyecanla hareket etmenin doğuracağı sonuçlar.' şeklinde hissedilmektedir.

Etkinliklerde yazarın biçeminden de bahsedilebilir. Bu metinde yazar, oldukça sade, kısa tümceler kullanmıştır. Yazarın abartma sanatına da metin boyunca baş vurduğunu söyleyebiliriz. Kullandığı ünlem ifadeleriyle metnin tonunu yükseltirken, yansıma sözcüklerle de anlatıma bir ahenk katmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 'Duygular' temasını oluşturan üç metin konuyla ilgili etkinlikler açısından değerlendirilmiştir. Metnin küçük ölçekli yapısını oluşturan dil birimlerinden hareketle büyük ölçekli yapıya, yani anlama ulaşmak ilgili metinlerin etkinliklerinin çözülmesiyle yakından ilgilidir. Öğrenci her etkinlikte büyük ölçekli yapıya ulaşmak için bir adım atacaktır. Bu beceriyi gösterirken hem küçük ölçekli yapıyı oluşturan unsurları örtük olarak hissedecek hem de metnin ana izleğine ulaşacaktır. Bu nedenle her etkinlik amaca ulaştırmak üzere doğru yönergelerle öğrenciye sunulmak zorundadır. Üç metni çözümlmek için oluşturulan etkinliklerin ortak özelliklerini şöyle belirtebiliriz:

Öğrenci Çalışma Kitabı'ndaki, 'Kelime Çalışmaları' adı altında düzenlenen etkinliklerde sözcük seçimine genel olarak dikkat edilmemiş, etkinliklerde metin dışı sözcüklere de yer verilmiştir. Seçilen sözcükler 'anahtar sözcük' olma özelliğinden yoksundur. Ayrıca yeterli sayıda sözcük üzerinde de durulmamış; dolayısıyla öğrencinin sözcük örüntüsünden hareketle zihninde bir kavram ağı oluşturması gerekliliği göz ardı edilmiştir. Metinde sözcüksel bağlaşıklıkla incelenmesi, anahtar sözcüklerin belirlenerek metnin konusu, alt konuları ve içeriğin ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle edebi metinlerde izleğin oluşturulması için kullanılan kavramların ve kavram alanından olan diğer sözcüklerin metnin genel anlamı bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Oysa, Öğrenci Çalışma Kitabı'nda sözcük çalışması olarak değerlendirilen etkinlikler, sözcüklerin öykünün kurgusu içindeki işlevlerinin ve bağlamsal anlamlarının incelenmediği, metin

bağdaşıklığı ile bağdaşmayan ve yalnızca sözcük öğretmeye dayalı etkinlikler olarak gözlenmiş; metnin anlama dayalı büyük yapısına ulaştıracak yinelemelere, bağıntı ögelerine ve temel izleği sorgulayacak sorulara yer verilmemiştir. Aynı durum seçilen tümceler için de geçerlidir. Örnek tümcelerin çoğu metinlerden seçilmemiştir.

Bu düşünce doğrultusunda, sözcük çalışmaları, okuma sürecinde öykülerin anlamsal büyük yapısını ortaya çıkarabilecek, özellikle aynı kavram alanından sözcüklerin ya da öykülerin örüntüsünü oluşturan anahtar sözcüklerin belirlenmesine olanak sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Öykülerin büyük ölçekli önermelerinin çıkarılmasını kolaylaştırıcı nitelikte olan sözcüklerin, satır sayıları ile öğrencilere verilerek metnin bütünlüğü içinde değerlendirilmesini olanaklı kılabilecek etkinliklerin öğrencilerin 'metin' kavramını içselleştirmeleri ve metin çözümlemeyi öğrenmeleri açısından daha doğru olduğu düşünülmektedir (Dilidüzgün, 2008: 169). Bu bağlamda 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır' adlı metinde yinelenen umut/umutsuzluk kavramlarına, 'Kedi Ağaca Çıktı' adlı metinde 'mizahi' unsurlara, 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinde ise hikayeyi bölümlere ayıran bağıntı ögelerine ve aynı kavram alanından sözcüklere dikkat çekilebilirdi. Ayrıca, 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinde, aynı kavram alanından sözcük ve sözcük öbeklerinin anlamları sorgulanabilir, denizcilikle ilgili eşdizimsel örüntü oluşturan ve korku izleği etrafında öbeklenen sözcükler üzerinde durulabilirdi. Çünkü, aynı kavram alanından sözcüklerin metin boyunca farklı biçimlerde yinelenmesi metnin ana düşüncesine götüren en önemli etmendir.

Metin varlıklarının ve cümlede anlam olgusunun sorgulandığı etkinliklerde tekrara düşülmüş, sözcük türlerinde dilbilgisine dayalı adlandırılmalarından uzak durulmuştur: Örneğin 'bağlantı ögesi' yani 'bağlaç' yerine 'kelime' terimi tercih edilmiştir. Ayrıca bağlaçların işlevlerinin birbirinden bağımsız, metin dışı tümcelerle de sorgulandığı görülmektedir. Böyle bir yaklaşımla, bağlaçların metinlerde üstlendiği bağdaşıklık ve bağdaşıklık işlevi dikkate alınmamıştır. Metinlerde olayın gelişim aşamalarına göre belirlenen ve metni bölümlere ayıran sözcük ya da sözcük grupları, bağdaşıklık ilişkisi sağlayan konu değişimi belirleyicileridir. 'İlkin, önce, vaktiyle, daha sonra, nihayet, ertesi gün' gibi zamanın, yerin, muhtemel çevrenin değişimini belirten sözcükler ya da metne giren yeni katılımcılar, görüş açısını değiştirme, farklı yüklem dizisi kullanma gibi belirleyicilerle konunun değiştiği anlaşılabilir. Bununla birlikte, 'fakat', 'öte yandan', 'bununla beraber', 'aslında', 'dahası'

gibi büyük ölçekli yapıda işlevsel özellikleri olan bağlaçlar da büyük ölçekli önermeleri belirtmek için kullanılmakta ve metni bağdaşık kılmaktadırlar. Kısaca, öykü anlatımında kullanılan bağlaçlar, noktalama işaretleri, kısa ya da devrik tümceler, eylem zamanları gibi unsurlar öykünün akıcılığını sağlayan temel yapılarıdır. Büyük ölçekli yapı çözümlerinde, yazarın etkili bir anlatım için baş vurduğu bu tür dil kullanımlarına dikkat edilmeli, öykünün iletisinin (tema) metne hangi dilsel ve yazınsal kullanımlarla kodlandığı sorgulanmalıdır.

'Metnin konusu', 'metnin ana düşüncesi', 'yardımcı düşünceler', 'metnin başlığı' ve 'metne farklı başlık bulma' gibi etkinlikler büyük ölçekli yapı çözümlerini bağlamında değerlendirilir. Başlık, metnin en büyük ölçekli önermesidir. Başlıkta yer alan kavramlar metnin konusu ve ana düşüncesini yansıtan en önemli araçlardır. Öğrenci çalışma kitabında, başlıkla metnin uyumluluğunu irdeleyen etkinliklere yer verilmemiştir. Metindilbilimsel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, başlıkla öykünün bağdaşıklığının belirlenmesi için sözcüksel bağlaşıklık ilişkilerini sorgulayan etkinlikler düzenlenmesi, öğrencinin 'metin çözümlerine' ve 'metin oluşturma' edincine katkı sağlayacaktır.

Etkinlikte benzetmelerin metinde buldukları satır sayıları verilmediği için bu benzetmeleri metinde bulmak ve hangi kavramlar için kullanıldıklarını anlamak öğrenci için zor ve sıkıcı olacaktır. Yapılan benzetmelerin metni anlamlandırmadaki işlevleri sorgulanmamaktadır. 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinde korku izleği ve 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır'da ise umutlu insan ile umutsuz insan ayrımı çeşitli benzetmelerle sunulmuş, fakat bu durum etkinliklerde sorgulanmamıştır. Öte yandan, kimi etkinliklerde metnin üst yapısı dikkate alınmamıştır. Metnin türü ile 'metin oluşturma' etkinliklerinde yazdırılmaya çalışılan tür' farklılık göstermiştir. Bilgi iletici/açıklayıcı metin türü ile kanıtlayıcı metin türüne yönelik öğrencide metin türü edincini geliştirici açıklama ve çalışmalara da yer verilmemiştir. Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır'ın türü denemedir ve deneme türüne yönelik hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Araştırmanın geneline bakıldığında, Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı'nın 'Duygular' temasında yer alan 'Nerede İnsan Varsa Orada Umut Vardır', 'Kedi Ağaca Çıktı' ve 'Hazır Olun Fırtına Geliyor' adlı metinleri çözümler için Öğrenci Çalışma Kitabı'nda oluşturulan etkinliklerin metinlerin küçük ölçekli yapısı düzleminde kaldığı gözlenmiştir. Küçük ölçekli yapıda yer alan dilsel öğelerin

metnin büyük ölçekli yapısını oluştururken birbirleriyle girdikleri ilişkiler yeterince incelenmediğinden, etkinlikler metinlerin anlamsal büyük yapılarını ortaya koymada yetersiz kalmıştır. Metinlerde konu gelişimi bağlaşıklık düzenlemeleri ile sağlanırken etkinliklerde metni bağlaşıklık kılan dilsel kodlama biçimleriyle çalışılmadığı görülmüştür. Bu nedenle metin örgüsünün oluşmasını sağlayan dilbilgisel bağlaşıklık düzenekleri ile ilgili etkinliklere yeterince yer verilmemiştir. Etkinliklerde dilbilgisel yapılar metinlerdeki bağlaşıklık ve bağdaşıklık sağlayıcı işlevleriyle değil, metinden bağımsız ayrı konular şeklinde öğretilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, Türkçe Öğretim Programı'nda (6-8. Sınıflar) belirtilen kazanımlar değerlendirildiğinde, söz konusu kazanımların metin dilbilimsel bir nitelik taşıdıkları, ancak bu kazanımlara ulaşmak için düzenlenen etkinliklerin öğrencide 'metin' kavramını içselleştirme, metni anlama ve üretmeyi gerektiren iletişim edincini kazandırmada yetersiz kaldıkları görülmüştür. Metnin küçük ölçekli yapısını oluşturan her dil ögesi metnin büyük ölçekli yapısını oluşturan bir yapı taşıdır ve metnin diğer öğeleri ile metin örüntüsünü gerçekleştirerek metnin anlam kazanmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, metnin örüntüsü içindeki her dil birimi, diğer birimlerle bağlaşıklık ve bağdaşıklık işlevleri açısından değerlendirilmelidir. Bir metnin bağdaşık olmasının, her yeni bilginin öncekilerle ilintili, bağıntılı olması ve önceki bilgilere katkı yapması ile gerçekleştiğini unutmamak gerekir. Sözcüklerin gerek eş-zıt ya da yakın anlam, alt terim-üst terim, genel kavram ve eşdizimlilik gibi sözcüksel bağlaşıklık yapılarına; gerekse gönderim, eksilti, değiştirim, bağıntı öğeleri, paralellik, zaman uyumu ve işlevsel tümce gibi dilbilgisel bağlaşıklık yapılarına dikkat çekilmeli, bütün bu özellikleri metnin bütünlüğü içinde değerlendiren etkinliklere yer verilmelidir. Benzer biçimde, anlama dayalı yapıda ortaya çıkan sezdirimler, çıkarsamalar, yazarın biçemi, metnin konusu, temel izleği, metnin özeti, metindeki konu gelişimi belirleyicileri ve metnin içerik şemasını ortaya çıkaracak etkinliklere yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

DE BEAUGRANDE R. ve DRESSLER W. U. (1981). **Introduction to Textlinguistics** (Fourth Edition), Longman: London.

- CRESWELL J. W. (2007). **Qualitative Inquiry And Research Design: Choosing Among Five Traditions** (Second Edition), London: Sage.
- DİLDÜZGÜN Ş. (2008). **Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım**, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİLDÜZGÜN Ş. (2009). "İlköğretim Türkçe Derslerinde Öykülerin Anlamsal Büyük Yapılarını Algılama Sorunu ve Metindilbilimsel Çözüm Önerileri", N. Kansu-Yetkiner ve D. Duman (Yay.) içinde, **Çeviribilim, Dilbilim ve Dil Eğitimi Araştırmaları**, ss. 413-429, İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- ERİŞEK Ö. ve YÜCEL F. (2002). "Dil Öğretiminde Yazınsal Metinlerin Yeri", Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.3 S.2, ss. 63-75.
- GÜNAY D. (2007). **Metin Bilgisi**, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- KAST B. (1984). **Der Sogenante Paradigmawechsel In Der Literaturwissenschaft Und Literaturdidaktik, Methodischdidaktische Vorschläge Für Den Lehrer**, Goethe Institut.
- KEÇİK İ. ve UZUN-SUBAŞI L. (2003). "Sözlü ve Yazılı Anlatım Üzerine", Canan İleri (Editör) içinde, **Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- MEB (2006). **İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu** (6, 7 ve 8. Sınıflar), Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- ONURSAL İ. (2003). "Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık", A. Kıran, E. Korkut ve S. Ağıldere (Yay.) içinde, **Günümüz Dilbilim Çalışmaları**, s. 121-132. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ŞENÖZ-AYATA C. (2005). **Metindilbilim ve Türkçe**, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- TDK (2005). **Türkçe Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- UZUN-SUBAŞI L. (2006). "Öğrencilerin Yazılı Anlatım Sürecindeki Metinleştirme Sorunları", **II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- YILDIRIM A. ve ŞİMŞEK H. (2003). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Seçkin Yayınları.

ÇALIŞILAN KİTAPLAR

KAPULU A. ve KARACA A., (2010). **İlköğretim Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı**, Ankara: Koza Yayınları.

KAPULU A. ve KARACA A., (2010). **İlköğretim Türkçe 8. Sınıf Öğrenci Çalışma Kitabı**, Ankara: Koza Yayınları.

KAPULU A. ve KARACA A., (2010). **İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı**, Ankara: Koza Yayınları.